

DOCENDO

LAURA HALMINEN

MARTTI J. KARI

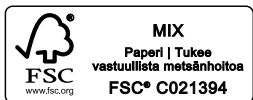
KÄSIKIRJOITUKSET EIVÄT PALA

LAURA HALMINEN

**MARTTI J.
KARI**

KÄSIKIRJOITUKSET EIVÄT PALA

DOCENDO

Copyright © Laura Halminen, Martti J. Kari ja Docendo 2024
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kansi: Jarkko Lemetyinen
Kansikuva: Helsingin Sanomat/Laura Oja
Kuvaliitteen kartat: Jukka Lauhalahti
Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy

www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-784-4

Painettu EU:ssa.

SISÄLLYS

Laura Halmisen esipuhe.....	9
1. Johdanto: Saatana saapuu Moskovaan	19
2. Lapsuus ja nuoruus: Born To Run	27
3. Laskuvarjojääkäarinä: 101, 102, 103.....	39
4. Kadettikoulussa: "En tiedä, otan selvää"	59
5. Hämeen jääkärit: Miljoona ruusua	71
6. Tiedustelun lajit: Radioaalloista Moskovan sääntöihin	91
7. Viestikoelaitos ja Neuvostoliiton loppu.....	107
8. Sotakorkeakoulu ja Wienin sopimus.....	119
9. Bosnia: Connecting people.....	141
10. Perhe: Poissa mutta läsnä.....	163
11. Niinan kanssa Puolassa	177
12. Opiskelu: Sanavihkoja kassajonossa	197
13. Kotiinpaluu: Tiedustelukeskus ja takaisin Viestikoelaitokselle	207
14. Tiedustelulait: Mutapaini	231

15. Krim, Moroz ja geopolitiikan uusi aika	257
16. Yliopistolle: Tiedustelun maisteriohjelma	277
17. Sairaus: Aikaa valmistautua.....	297
18. Hyökkäys Ukrainaan: Tieto saa kasvot.....	303
19. Jyväskylän oma poika.....	325
20. Viimeinen hyppy	343
Liitteet	371
Lähteet	411
Lyhenteitä ja selityksiä.....	424
Kiitokset	427
Henkilöhakemisto	428

Mistä tunnet sä ystävän
onko oikea sulle hän
Ajat ankeimmat selvittää
kuka viereesi jää

*Vladimir Vysotski, Песня о друге (Pesnja o druge),
(1967), suom. Juha Vainio, Ystävän laulu (1983)*

LAURA HALMISEN ESIPUHE

Helsingissä, tammikuussa 2024

Heräsin keskellä yötä uneen. Martti J. Karia ympäröivät runsaina pursuavat kirjahyllyt. Niissä oli monia kauniita ja arvokkaita, vieraskielisiä – arabiaa, ranskaa ja venäjää – teoksia selkämyksissään mustaa ja kultaa. Martti J. Kari katsoi tiiviisti silmiin, katse oli kirkas ja utelias. Hän sanoi: ”Olipa kiinnostavaa nähdä, millaista on sitten, kun tämä kirja ilmestyy”.

Martti J. Kari oli kuollut noin viisi kuukautta aiemmin: 30. elokuuta 2023.

Minä en ole uskonnollinen ihminen. Uskon oppineeni tunnistamaan, mitä alitajuntani yrittää öiseen aikaan viestittää. Silti tekee mieli kuvitella, että tuollaisena hetkenä kun juuri tämän kirjan suhteen eniten epäroin, tuli päähenkilöni tervehtimään minua ja muistuttamaan, miksi pitää jatkaa.

Koska minä sain lahjan. Se lahja on yhden ihmisen tarinan kokoinen, ja sen mittana ovat nämä sivut. Ihmisen

nimi on Martti Johannes Kari, ja hän antoi minulle lahjaksi luottamuksensa. Minä saan kertoa, ja minun on tehtävä se, kuten hän olisi parhaaksi nähnyt.

En muista, milloin kiinnitin ensimmäistä kertaa huomiota Twitterissä kirjoittaneeseen Martti ”maraj60” Kariin. Ensimmäinen julkinen viestiyhteys väliltämme löytyy syksyltä 2013. Näihin aikoihin Edward Snowdenin paljastukset velloivat julkisuudessa, ja seurasin niitä tarkasti.

Tapanani on ollut yleensä pyrkiä tarkistamaan, kenen kanssa keskustelen. En silti enää muista, olenko silloin löytänyt hakukoneilla tästä nimimerkistä tietoa. Maraj60:stä pystyi kuitenkin päättelemään, että nimimerkin käyttäjä oli todennäköisesti syntynyt vuonna 1960 ja että hänellä oli asiantuntemusta tiedustelusta. Pidin tätä hiukan outona; yleensä tiedusteluväki ei paljasta itsestään mitään henkilökohtaista, kuten syntymävuotta. Muistan aavistelleeni, että maraj60 saattoi hämätä tahallaan.

Twitterissä hierarkiat olivat siihen aikaan litteitä: ihmiset saattoivat kohdata toisensa yllättävän vapaasti ja avoimesti, titteleistä ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Jotakin kuukausia aiemmin olin saanut Twitterissä yksityisen yhteydenoton erään eurooppalaisen valtion istuvalta presidentiltä ja luonut sen myötä hänen kanssaan hyödylliseksi osoittautuneen ammatillisen yhteyden. Siksi olin luottavainen ja rohkea ottamaan yhteyttä somessa kohtaamiini ihmisiin. Ajattelin, että aina kannattaa kokeilla.

Näihin aikoihin huomasin, että Puolustusvoimien tiedustelupäällikkö Harri Ohra-aho ja nimimerkki maraj60 asioivat Twitterissä melko ahkerasti keskenään. Tavallisesti

tällainen toiminta viittaa siihen, että ihmiset tuntevat toisensa myös somen ulkopuolella.

Seuraava muistikuvani on päiviltä heti Krimin valtauksen jälkeen, maaliskuun alusta 2014. Tutkaani tarttunut nimi-merkki maraj60 julkaisi Twitterissä kuvan liikkuvan ajoneuvon ikkunasta ja kertoi saatetekstissä, että kuvassa oli viiniviljelmä Odessan lähistöltä. Maraj60 kertoi olevansa matkalla kohti vastikään vallattua Krimiä. Hämmästyin suuresti – toimittajan silmiin se näytti merkittävältä ja uutisarvoiselta asialta.

Miksi joku suomalainen oli matkalla kansainvälisten kriisiuutisten polttopisteeseen? Lähetin maraj60:lle Twitterissä viestin ja kysyin, voisiko hän kertoa lisää. Sain pian vastauksen: ”Valitan, ei nyt”. Kiitin vastauksesta pettyneenä, mutta hyväksyin tilanteen. Kaikesta ei voi keskustella silloin kun media haluaa.

Kesän 2014 mittaan huomasin muitakin asioita, jotka ovat yhä enimmäkseen julkisesti käsittelemättä. Venäjän häikäilemätön toiminta Ukrainassa herätti niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa jotain pinnan alla uinunutta. Se liikehti kuin isot kalat vedessä – kas tuolla molskahti hauen tumma selkä. Tuntui, että ne tulivat pilkkiaukolle ja katselivat sieltä kiinnostuneina jääkannen yläpuolelle.

Näihin aikoihin Suomessa otettiin myös askeleita kohti tiedustelulainsäädäntöä. Valmistelu oli erittäin mielenkiintoista ajankohtana, jossa tietovuotaja Snowdenin paljastusten ansiosta oli vastikään ymmärretty, kuinka haavoittuvaa käyttämämme teknologia on.

Julkisessa keskustelussa yksityisyyden ja turvallisuuden arvot törmäsivät toisiinsa. Tämä näkyi myös silloisessa työ-

säni Helsingin Sanomissa. Kerran päädyin määräyksestä kirjoittamaan uutisen siitä, miten liikenne- ja viestintäministeriön ylijohtaja eräänä perjantai-iltana perin harkitsemattomasti satti nimimerkki maraj60:n vastenmieliseksi trolliksi. Näihin aikoihin ”trolli” oli poliittisista loukkauksista julmin; se tarkoitti Venäjän hallinnon hyödyksi häiriköivää hölmöä.

Vuoteen 2015 mennessä maraj60, eli Martti Johannes Kari, oli tullut minulle Twitterin kautta jo niin tutuksi, että jompikumpi meistä ehdotti lounastapaamista. Olen muistavinani, että se oli hän, mutta en ole enää varma. Viestimme ovat kadonneet bittien hämärään.

Eversti Kari tuli Eteläesplanadille sopimaamme lounaspaikkaan palveluspuvussa. Hän vaikutti hiukan epäilevältä mutta kuitenkin kiinnostuneelta siitä, että minä olin niin kiinnostunut. Yritin selittää, että en ollut tekninen ihminen; olin toimittaja, joka koki, että yleisöllä on oikeus saada mahdollisimman perusteellista tietoa siitä, miten mikäkin asia tapahtuu ja millaisia ovat tapahtuvien asioiden vaikutukset. Eversti Kari, eli maraj60, tipautti lounaaksi tilaamamme kanan kastiketta rinnuksilleen. Huomasin sen, mutta tunsin, ettei olisi ollut korrektia huomauttaa asiasta. Totesimme yhteistuumin, että tilaamamme ruoka ei ollut niin hyvää kuin olisimme toivoneet. Muistaakseni se oli Kari, joka sanoi: syödäänkö seuraavalla kerralla jossain toisessa paikassa.

Tämä eversti ei ole niitä ihmisiä, joka sanoisi vahingossa ”seuraavalla kerralla”, ajattelin. Päättelin, että lounas oli sitenkin sujunut ihan hyvin.

Martti J. Kari, tai Mara vaan, kuten hän itse sanoi, pendelöi junalla Helsingin ja Jyväskylän väliä. Tiedustelulainsäädäntöä valmisteltiin, ja Mara kertoili, mihin työryhmiin hänet oli milloinkin nimitetty. Ajoittain kävimme uudestaan syömässä, ja sain myös tietää tarkemmin, mitä lainsäädäntötyöhön liittyvistä yhteentörmäyksistä esimerkiksi liikenne- ja viestintäministeriön kanssa oli seurannut. Kuu-
leman taustatiedot antoivat minulle rohkeutta.

Toisinaan Mara saattoi lähettää viestin ja kysyä, tiesinkö jotain jostain Twitterin nimimerkistä, joka oli tullut kommentoimaan hänen avauksiaan. Usein tiesin, aina en. Hän kertoili aikatauluistaan, joita sitten välillä synkronoimme mahdollisten tapaamisten suunnittelemiseksi. Osa hänen aikuisista lapsistaan asui pääkaupunkiseudulla, ja hän kertoi heidän saavutuksistaan ja kuulumisistaan kovin mielellään. Toisinaan mahdollisen tapaamisen esti ensimmäisen lapsenlapsen hoitaminen, mutta toisinaan Maraa ei tarvittu, ja hän saattoi kysyä seurakseen syömään. Oli kuulemma tylsää.

Keskustelumme rönsyilivät niin, ettei kaikkea voi enää muistaa. Niiden aikana ja kautta opin paljon.

Marassa oli opettajan vikaa, mutta hyvällä tavalla. Hän oli vilpittömästi kiinnostunut kohtaamaan ihmisiä ja ottamaan selvää, millaisia he olivat; miten he näkivät ja kokivat maailman ja asiat ympärillään. Sen lisäksi, että Mara oli poikkeuksellisen tehokas opettamaan itselleen asioita, kuten kieliä, hänellä oli myös halu ja kyky oppia ja omaksua ympäristöään kohtaamiensa ihmisten ja heidän maailmankuvansa kautta. Maralla oli kyky kuunnella, kohdata keskustelukumppaninsa ymmärryksen taso ja kasvattaa sitä.

Tällä taidollaan kohdata ihmisiä Mara oli rautainen henkilötiedustelun eli Humintin ammattilainen. Hän vaikutti silti olevan myös aidosti kiinnostunut toisen ihmisen ajatuksesta ja näkemyksistä. Mara halusi tietää, millaista oli Laura Halmisen elämä Virossa opiskelleena toimittajana ja ihmisenä, jonka harrastuksiin kuului tietoturvyhtiöiden raporttien lukeminen.

Hän halusi tutustua käsitykseeni venäläisestä nykykirjallisuudesta ja luki hänelle lainaamani Viktor Pelevinin absurdin teoksen *Generation P*, joka sijoittui Boris Jeltsinin sekavaan, jälkineuvostoliittolaiseen todellisuuteen. Samoihin aikoihin, kun tarjosin Maralle Pelevinin lainaan, hän lainasi minulle kaksi Ilmari Susiluodon teosta. Nolotti, kun tunnistin Maran kasvoilla pettymyksen siitä, etten ollut saanut luettua molempia kirjoja sovitussa kahden viikon määräajassa.

Moni ihminen, jonka kanssa olen keskustellut tätä kirjaa varten, on kertonut tunteneensa itsensä pieneksi Maraan verrattuna. Hämmentyneensä, kun Mara oli kertonut luottavansa heihin. Minun on helppo samaistua näihin ihmisiin.

Maralla oli omanlaisensa tapa valita, ketä kohtaan osoittaa luottamusta. Varmasti hän joutui siinä joskus myös pettymään. Olen ymmärtänyt, että monet niistä pettymyksistä olivat suurempia kuin se, minkä verran Ilmari Susiluotoa minä luin tai en lukenut.

Ihmiset, joiden kanssa olen keskustellut, ovat korostaneet Maran ihmistuntemusta ja ennakointikykyä. Eittämättä minustakin vaikuttaa siltä, että hänellä oli jokin omi-

nainen tutka, joka kertoi mihin kannattaa ryhtyä – ja mihin kannattaa olla ryhtymättä.

Vuonna 2023 olen tuntenut itseni nöyräksi, koska Mara valitsi minut kirjaamaan nämä rivit. Hänen elämänsä. Tämä lienee yksi suurimmista kunnianosoituksista, jota minulle on työelämässäni tähän mennessä suotu. Siitä ei ole aihetta kiittää minua, vaan Maraa. Se mitä on tehty, on tehty Maran rohkeudella.

Kuulen hänen sanansa yhä selkeinä korvissani. Tiukat eit, terävät joot, ne perustelut ja ne vertaukset, joita en osannut ennakoida. Hiukan säksättävän tahdin, kun hän innostui jostain aiheesta. Toisinaan väistävän ilmeen ja ilmeisen vaillinaiset perustelut, kun tunnistin aiheita, joista hän ei halunnut puhua. Mutta yhtä lailla näen myös hänen kirkaana syttyvän katseensa ja laajenevat silmät, tutun virnistyksen, joka sanoi ”hähää” ja osoitti ilman sanoja, että johtopäätökseni oli osunut naulan kantaan, mutta että ei siitä sitten sen enempää.

Viimeisen kerran näin tämän tutun tuikkeen Maran kasvoilla heinäkuussa 2023, samana päivänä, jonka iltana Mara joutui Petäjäveden-mökiltään viimeistä kertaa sairaalaan. Mutta se mistä puhuimme, ei ole niin tärkeää kuin se, kuinka vahvasti hän oli sairaanakin läsnä.

Nämä teemat olivat asioita, joista Mara tunsikin tärkeäksi puhua. Hänellä oli asiaa. Hän halusi, että hänen hallussaan ollut hiljainen tieto välittyisi eteenpäin.

Toivon, että olen nyt osannut pukea sanoiksi sen, mitä Mara halusi kertoa. Toivon, että olen pystynyt samalla sanoittamaan, millaisessa ympäristössä hän kasvoi ja miten

hänen näkemänsä ja kokemansa sanelivat niitä valintoja, joita hän on tehnyt, sekä sitä, millaiseksi ihmiseksi hän kehittyi. Miten vaiteliaisuuteen ja salailuun rutinoituneesta tiedustelu-upseerista tuli massoille Venäjän valtiota sanoittava tulkki, asiantuntija ja tuntemattomien ihmisten kadulla selkään taputtelema, helposti lähestyttävä urheilun ja kalastuksen ystävä, ”koko kansan Mara”.

En halua kertoa revitellen. En halua kertoa salamyhkäisiä vakoilupaljastuksia. Niin jännittäviä kuin ne saattaisivatkin olla, en pysty pitämään niitä järin tärkeinä verrattuna siihen, että sain tuntea Maran. Tämä on minun valintani, tapani kertoa. Haluan kertoa kontekstin, mutta samalla katsoa ihmistä. Uskon, että Mara tiesi ja tunnisti sen.

Hän oli vikkellä, hän oli yllättävä, epäkonventionaalinen, ainutlaatuisella tavalla orientoitunut ja skarppi, ja hän tosiaan pudotteli toistuvasti ruokaa rinnuksilleen. Jos Mara olisi syntynyt 40 vuotta myöhemmin, hänet olisi passitettu koulussa ADHD-tutkimuksiin. Moni haastattelemanani kollega muotoili, että Mara oli ”vähän Hessu Hopo”, tai korrektimmin: ”hän ei istunut perinteiseen mielikuvaan upseerista”.

Maran kautta sain oppia, että ihmiset ovat merkityksellisempiä kuin heidän statuksensa. Se oli minulle yksi keskeisimpiä perusteita, miksi tulimme toimeen keskenämme. Ja siihen on tarvittu tietysti myös molemminpuolista luottamusta.

Minä luotan Maran muistoon, ja siihen rohkeaan ja suorasukaiseen jälkeen, jonka hän minuun ja toivottavasti muihinkin jätti. Mara uskoi, että meillä ihmisillä oli ja on mah-

dollisuus kommunikoida keskenämme. Saavuttaa taso, jossa ihminen kohtaa toisen ihmisen, jopa silloin, kun he ovat asemansa vuoksi toisiaan vastaan. Mara tiesi, miten kohtaamisen voi saada toimimaan. Hän oli onnistunut siinä jo monta kertaa Neuvostoliiton sotilastiedustelun perillisten kanssa.

Tiedän monia, joille se, että minä ja Mara kohtasimme toisemme ihmisinä, saattaa olla myrkkyyä sekä ponnahtuslauta kaikenkarvaisille salaliittoteorioille. Eiväthän toimittaja ja sotilas tai nainen ja sotilas voi keskustella keskenään, jotkut käärmeenkielet sanovat. Monesti tällaisten ihmisten käsitys tasa-arvosta on peräisin viktoriaaniselta ajalta, tai sitten he ovat yksinkertaisesti vain katselleet liikaa kehoja agenttielokuvia.

Yhteiskunnan jakolinjoja raastavat sekä Maralle rakkaassa Ukrainassa raivoava sota että yhä syvenevät sisäpoliittiset railot. Nyt kyky kohdata toinen ihminen on yhä arvokkaampi. Vaikka ei olisi samaa mieltä, kohtaamalla toisen saa, Maraa lainatakseni, ”sormen sen pulssille”.

Ilman rohkeutta nähdä ja ottaa selvää, meillä on paljon vähemmän tietoa. Ilman tietoa meillä on vähemmän ymmärrystä. Nämä eivät ole helppoja yhtälöitä ratkaistaviksi, eivätkä ne synny ilmaiseksi. Työtä on tehtävä paljon, ja pysyttävä tosiasioille uskollisena.

Hyvä lukija, kiitos kun olet tullut mukaan tälle matkalle. Kun luet, tiedoksesi: tämä kirja etenee kronologisesti tehden pieniä temaattisia hypähdyksiä. Ellei toisin mainita, teksti on Maran kirjoittamaa ja hänen haastatteluillaan täydentämäni. Suurimman osan haastattelumuistiinpanoistani Mara ehti ja jaksoi tarkastaa ja hyväksyä. Valtaosa Maran

omista osuuksista on toteutettu kevään ja kesän 2023 aikana. Silloin syövän tiedettiin jo levinneen hänen aivoihinsa, ja toisinaan se vaikutti paitsi tunteisiin myös muistiin. Niinpä tämän kirjan kerrontaa täydentävät Maran aikaisten, ystävien, kollegojen ja perheenjäsenten haastattelut. Haastateltavien nimet selviävät lukijalle väliotsikoista, jotka käynnistävät haastateltavien osuudet. Toisinaan minä annan kerronnalle myös oman ääneni.

Suomen sotilastiedustelu on esilukenut tämän teoksen luonnoksen ja hyväksynyt sen sisällön julkaisun.

1.

JOHDANTO: SAATANA SAAPUU MOSKOVAAN

Ensimmäisenä päästämme ääneen miehen, jolta kirjan nimi on lainattu. Hän on Maran lempikirjailija Mihail Bulgakov, jonka tunnetuin teos avaa ikkunan Neuvostoliittoon – valheiden, puolitotuuksien ja sensuurin maahan.

”Mutta sanokaapa, miksi Margarita nimittää teitä Mestariksi?”, kysyi Woland.

Mestari hymähti ja virkkoi: ”Se on anteeksiannettava heikkous. Hänellä on aivan liian korkea käsitys siitä romaanista, jonka olen kirjoittanut.”

”Mistä romaanista?”

”Romaanista, joka kertoo Pontius Pilatuksesta.”

Jälleen kynttilän liekit huojaltivat ja alkoivat lepattaa ja pöydällä olevat astiat helisivät. Woland oli puhjennut ukkosnauruun, mutta se ei pelästyttänyt eikä ihmeyttänyt ketään. Begemot taputti jostain syystä käsiään.

”Mistä, mistä? Kenestä?”, sanoi Woland lakattuaan nauramasta. ”Nytkö? Sehän on järisyttävää! Ettekö te

muuta aihetta keksinyt? Saisinko nähdä sitä?”, Woland ojensi kätensä kämmenpuoli ylöspäin.

”En valitettavasti voi näyttää romaaniani,” Mestari vastasi, ”Sillä poltin sen uunissa.”

”Suokaa anteeksi mutta tuota minä en usko”, Woland vastasi. ”Eihän sellaista voi tapahtua, käsikirjoitukset eivät pala.”

Hän kääntyi Begemotin puoleen ja sanoi: ”No, Bege-mot, annahan se romaani tänne.”

Kissa hyppäsi nopeasti tuolilta, ja kaikki näkivät sen istuneen paksun käsikirjoituspinnan päällä. Päällimmäisen kappaleen kissa ojensi kumartaen Wolandille. Margarita alkoi vapista ja kirkua ja kiihtyi jälleen kyyneliin saakka:

”Siinä se on, käsikirjoitus! Siinä se on!”

Hän ryntäsi Wolandin luo ja lisäsi riemuissaan: ”Te olette kaikkivoipa! Te olette kaikkivoipa!”

Mihail Bulgakov: Saatana saapuu Moskovaan, suom.

Ulla-Liisa Heino (WSOY, 2015)

Minä olen Martti Kari. Mihail Bulgakov on jättänyt minuun lähtemättömän vaikutuksen.

Hän oli sapekas satiirikko, mustan komiikan suuri mestari. Ukrainalainen Bulgakov opiskeli lääketiedettä Kiovan yliopistossa vuosina 1909–1916, jonka jälkeen hän toimi lääkärinä. Vuonna 1921 Bulgakov siirtyi Moskovaan, jossa hän työskenteli toimittajana, näyttelijänä, ohjaajana ja dramaturgina. Vuonna 1924 hän kirjoitti esikoisromaaninsa

Valkokaarti, joka joutui pian sensuurin kouriin. Stalinin aika kohteli Bulgakovia ankarasti, ja muitakin hänen töitään jätettiin julkaisematta varsinkin 1930-luvulla. Käytännössä hän ei saanut juuri mitään julkaistua ja kärsi tästä koko elämänsä, kirjoittaen piilossa.

Pääteoksensa *Saatana saapuu Moskovaan* kirjoittamisen Bulgakov aloitti 1928. Hän viimeisteli sitä vuoteen 1940 eli kuolemaansa saakka. Romaani oli kielletty kirja lähes kolmekymmentä vuotta ja julkaistiin, tosin silloinkin sensuroituna, ensimmäistä kertaa vasta vuosina 1966–1967. Nykyään kaikki kyllä tietävät, miten ainutlaatuinen se on.

Romaanissa liikkuu kolme sisäkkäistä, toisiinsa punoutuvaa kertomusta. Ne ovat pimeyden ruhtinaan eli Saatanan vierailu 1930-luvun Moskovassa, vaikeuksiin joutuneen kirjailijan eli Mestarin ja hänen rakastettunsa Margaritan tarina sekä Pontius Pilatuksen ja Jeesuksen välienselvittely kahdentuhannen vuoden takaisessa Jerusalemissa. Romaanissa Mestari, eli Jeesuksen olemassaoloa todistava kirjailija, tuhoaa oman käsikirjoituksensa polttamalla, mutta Saatan, joka haluaa todistaa Jeesuksen olleen todellinen henkilö, palauttaa poltetun käsikirjoituksen Mestarille ja sanoo, että ”рукописи не горят” (*rukopisi nje gorjat*), eli käsikirjoitukset eivät pala. Ymmärsin monitasoisen tarinan merkityksen siten, että Bulgakov tarkoitti, että totuus ei tuhoudu. Bulgakoville ympäröivät olosuhteet, painostus ja sensuuri eivät muuttaneet sitä, mikä oli luotu ja tehty. Faktat ovat faktoja, jopa Neuvostoliitossa.

Saati sitten Suomessa. Ajatukseni on ollut, että mitä tahansa puhutaankin, vaikkapa tiedustelulainsäädännöstä,

pysyn faktoissa, enkä lähde mukaan tunne- ja mielipidepohjaiseen väittelyyn vastustajien kanssa. Tästä tuli minun oma johtolauseeni – käsikirjoitukset eivät pala.

”Tuntia myöhemmin eräällä Arbatin poikkikadulla, pienen talon kellarikerroksen ensimmäisessä huoneessa, jossa oli aivan samanlaista kuin ennen sitä viime vuoden kauheaa syksyistä yötä, istui Margarita samettiliinan peittämän pöydän ääressä vierellään lamppu varjostimiseen ja kielokimppu maljakossa ja itki hiljaa onnesta, kaikesta kokemastaan järkyttyneenä. Hänen edessään oli liekkien käpristämä vihko ja sen vieressä pöydällä korkea pino vahingoittumattomia vihkoja. Talossa oli aivan hiljaista. Viereisen pienen huoneen sohvalla nukkui Mestari syvää unta sairaalatakki peitteenä. Hänen tasainen hengityksensä oli äänetöntä.

Itkettyään itkunsa Margarita tarttui vahingoittumattomiin vihkoihin ja löysi kohdan, jota oli lukenut, ennen kuin oli tavannut Azazellon Kremlin muurin juurella. Margaritaa ei nukuttanut. Hän silitti käsikirjoitusta hellästi niin kuin silitetään lemmikkikissaa ja käänteli sitä käsissään katsellen sitä joka puolelta, pysähtyen toisinaan nimilehdelle ja avaten toisinaan loppusivun. Hänen mieleensä välkähti äkkiä kauhea ajatus, että kaikki tämä onkin vain noituutta, että tuossa tuokiossa vihot katoavat silmistä, että hän onkin yksinään makuuhuoneessaan yksityistalossa ja että herättyään hänen on hukuttauduttava. Mutta se oli viimeinen pelottava ajatus, hänen pitkälisten kärsimystensä

kaiku. Mikään ei kadonnut, ja kaikkivoipa Woland oli todellakin kaikkivoipa, ja Margarita saattoi kuinka kauan tahansa, vaikkapa aamunkoittoon asti, rapistella vihkojen lehtiä, silitellä niitä, suudella niitä ja lukea yhä uudelleen sanat: Välimereltä saapunut pimeys peitti maaherran vihaaman kaupungin... Niin, pimeys... ”

*Mihail Bulgakov: Saatana saapuu Moskovaan, suom.
Ulla-Liisa Heino (WSOY, 2015)*

Asiaan vihkiytymättömän saattaa olla hankala ymmärtää, miksi tiedustelusta kertominen ei ole vieläkään tavallista. Vielä niinkin myöhään kuin 1980-luvulla Neuvostoliitto ja sen pelko lepäsi tukahduttavana viittana suomalaisen keskustelukulttuurin yllä. Suunnilleen jokainen ajatteluun kykenevä suomalainen ymmärsi, että meille syötettiin Neuvostoliitosta propagandaa, mutta asiasta ei saanut puhua. 1980-luvulla Kadettikoulussakin tankattiin vielä Neuvostoliiton kanssa sodan jälkeen solmittua YYA-sopimusta. Osaan sen edelleen ulkoa. Vielä hankalampaa sotilastiedustelun ihmisillä oli 1960- ja 1970-luvuilla.

Jatkosodan päättyessä Suomen tappioon 1944 sotilastiedustelijat perheineen, yhteensä jopa 750 ihmistä, olivat paenneet Ruotsiin suuressa Stella Polarikseksi nimetyssä operaatiossa. Jotkut Ruotsiin asettuneista eivät kertoneet menneisyydestään ikinä edes omille lapsilleen. Niistä jotka jäivät Suomeen, oli esimerkiksi insinööri Paavo Castrén tutkintavankeudessa reilut kaksi vuotta ja Uljas Käkönen kaksi ja puoli vuotta. Suomeen jääneiden puhelimia kuunneltiin.

Töitä hakiessa saattoi kuulla olevansa ”kirottu sotarikollinen vakoilija, joka pitäisi karkottaa Siperiaan”.

Vasta 1990-luvulla me sotilastiedustelussa saimme ohjeen, että kotona on luvallista kertoa, missä on töissä. Se ei kuitenkaan tarkoittanut, että töistä olisi voinut puhua. Suhde julkisuuteen oli kotona käytäviä ruokapöytäpuheita paljon kireämpi: meitä ei kerta kaikkiaan ollut olemassa. Vuonna 2000 Maanpuolustuskorkeakoulun kirjassa Puolustusvoimista luki Viestikoelaitoksesta ainoastaan yksi lause. Kirjassa kerrottiin, että Tikkakoskella toimiva Viestikoelaitos suorittaa sähköteknisen alan mittaus- ja tutkimustointia. Ei muuta.

Kaikki eivät vielääkään katso sotilaiden, saati sotilastiedustelijoiden, osallistumista yhteiskuntaan hyvällä. Eduskuntavaalien 2023 alla erästä tutkimusjohtajaa närästi, että reserviin jääneitä kollegojani pyrki eduskuntaan. Tutkimusjohtaja väläytti, että Suomeen haluttaisiin sotilasjunta. Tätä neuvostoaikaista asennetta esiintyy edelleen: joillekin sotilaat vaikuttavat olevan torjuttava vieraslaji.

Nyt Suomesta on tullut Naton jäsenmaa, ja sotilastiedustelua on vuodesta 2019 säädelty kansallisella lainsäädännöllämme. Teknologian kehitys on pakottanut kaikkia muuttumaan, ja Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa on tuonut esimerkiksi satelliittikuvat ihan jokaisen saataville. Juuri ennen hyökkäystä Yhdysvallat yritti vaikuttaa Venäjän presidentti Vladimir Putinin päätöksentekoon julkaisemalla tiedustelutietojaan tulevasta hyökkäyksestä. Tiedustelutiedon tarvitsijana ei enää ollut vain valtiojohto vaan koko maailma. Silloin arvioitiin, että salaisesta kannatti tehdä julkista.

Ilmiömäisen tiedustelueverstin koskettava testamentti

Martti J. Karin postuumisti julkaistavat muistelmat valottavat villin koululaisen tien Suomen sotilastiedustelun salaisimpaan ytimeen, julkisuuden valokeilaan ja tiedustelun akateemisen opetuksen uranuurtajaksi aikana, jolloin kylmä sota päättyi, Venäjä hyökkäsi Ukrainaan ja Suomi liittyi Natoon.

Venäjän sodan kommentaattorina suurelle yleisölle tutuksi tulleen Karin muistelmateos raottaa poikkeuksellisella tavalla verhoa salaiseen ammattiin, sen lähihistoriaan ja ainutlaatuiseen mieheen sen keskiössä. Se luotaa kipeään rehellisellä tarkkanäköisyydellä suhdettamme itänaapuriin, sen kulttuuriin ja ihmisiin.

Käsikirjoitukset eivät pala oli Martti J. Karin motto, jonka hän lainasi lempikirjailijaltaan Mihail Bulgakovilta ja valitsi itse kirjan nimeksi. Motto tarkoittaa, että tosiasiat ovat pysyviä.

Totuus ei tuhoudu.

MARTTI J. KARI (1960–2023) oli pääesikunnan sotilastiedustelun apulaispäällikkönä eläköitynyt eversti ja Jyväskylän yliopiston työelämäprofessori.

LAURA HALMINEN on toimittaja ja kirjailija, joka on perehtynyt tiedusteluun ja lupasi Karille viedä tämän kirjahankkeen loppuun.

9 789523 827844

KL 99.1
ISBN 978-952-382-784-4

DOCENDO
www.docendo.fi

Kansi: Katse Design